

Міністерство освіти і науки України

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Юридичний факультет
Кафедра процесуального права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Кафедра судоустрою та прокурорської діяльності
Кафедра адвокатури

Проект ЄС Pravo-Justice

Західний регіональний науковий центр
Національної академії правових наук України

Німецько-українське об'єднання юристів

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУДОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

МАТЕРІАЛИ

III Міжнародної науково-практичної конференції

24-25 жовтня 2019 року
Чернівецький національний університет
м. Чернівці

УДК 347.9(477)(08)

C91

Редакційна колегія:

Щербанюк Оксана Володимирівна, доктор юридичних наук, доцент, завідувача кафедрою процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (*голова*);

Цибуляк-Кустевич Анна Степанівна, кандидат юридичних наук, асистент кафедри процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (*відповідальний секретар*);

Москвич Лідія Миколаївна, доктор юридичних наук, професор, завідувача кафедрою судоустрою та прокурорської діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Вільчик Тетяна Борисівна, доктор юридичних наук, завідувача кафедрою адвокатури Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Остафійчук Людмила Аурелівна, кандидат юридичних наук, доцент кафедри процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича;

Бутирська Ірина Анатоліївна, кандидат юридичних наук, асистент кафедри процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича;

Турман Наталя Омелянівна, кандидат юридичних наук, асистент кафедри процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича;

Бзова Лаура Георгіївна, асистент кафедри процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

C91 **Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні:** Матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 24-25 жовтня 2019 р.); [редкол.: О. В. Щербанюк (голова), А. С. Цибуляк-Кустевич (відпов. секр.) та ін.]. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2019. 336 с.

До збірника увійшли матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні» (Чернівці, 24-25 жовтня 2019 р.).

Редколегія не несе відповідальності за науковий зміст і виклад матеріалу, що подано у рукописах. Для науковців, аспірантів та студентів.

УДК 347.9(477)(08)

Доказова діяльність учасників цивільного процесу є діалектичним поєднанням у предметі доказування фактів матеріально-правового та процесуально-правового характеру.

Отже, факти й обставини з яких формується предмет доказування, у загальному вигляді можна класифікувати наступним чином:

1) Факти й обставини, що стали передумовою для звернення до суду - сукупність фактів, які надають суду можливість зробити висновок про характер юридичної заінтересованості, мети звернення заявників до суду.

2) Факти й обставини, що обґрунтовують заявлені вимоги та заперечення. Від обґрунтування вимог і заперечень залежить остаточний висновок суду, який відображається в рішенні, тому включення їх до предмета доказування є необхідним та обов'язковим.

3) Факти й обставини, які підтверджують необхідність залучення в процес інших заінтересованих осіб.

Таким чином, вирішуючи питання про місце юридичних фактів у доказовій діяльності, що реалізується в рамках цивільного судочинства, варто пам'ятати, що саме юридичні факти забезпечують старт судового доказування, є гносеологічною основою доказового матеріалу, а також передумовою прийняття обґрунтованого і законного рішення за результатами розгляду і вирішення справи.

Використані матеріали:

1. Братель О. Розвиток учення про процесуальні юридичні факти в юридичній доктрині. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2016. С. 111-115.

2. Грабовська О.О. Теоретичні та практичні проблеми доказування у цивільному процесі України: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 472 с.

3. Калмикова Я.С. Аксіологія фактів у доказовій діяльності в адміністративному судочинстві. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 2. С.101-105.

4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>

5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07>

6. Фурса С.Я., Цюра Т.В. Докази і доказування у цивільному процесі: Науково-практичний посібник. (Серія: Процесуальні науки). Київ: Видачець Фурса С.Я., КНТ, 2005. С. 256 с.

Остафійчук Людмила Аурелівна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри процесуального права

Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича, адвокат

(м. Чернівці, Україна)

СУДОВА СПРАВА ПРО НЕУЗГОДЖЕНІСТЬ НОРМ ЗАКОНІВ УКРАЇНИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ КАТЕГОРІЙ ОСІБ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ОБОВ'ЯЗКОВОМУ ТА ДОБРОВІЛЬНОМУ СТРАХУВАННЮ

Переконливе обґрунтування точки зору вважається основним способом захисту прав та інтересів особи, засобом якого виступає аргументація, як особлива інтелектуальна діяльність, що лежить в основі раціонального спілкування, пізнання та доведення. За загальним правилом вважається, що сторони процесу правильно застосовують норми закону. В цьому їм допомагає судова аргументація (англ. *judicial reasoning*), яка є боротьбою двох точок зору в процесі судового розгляду справи і полягає в умовиводах суб'єктів доказування, що приводяться для підтвердження власних тез предмета доказування або спростування тез предмета доказування протилежної сторони. Проте, внаслідок не узгодженості законодавчих норм, які водночас регулюють не одну галузь правовідносин, іноді відбувається штучне маніпулювання сторонами спору визначення

сфери регулювання того чи іншого закону за принципом співвідношення загальний/спеціальний. В таких випадках, судові рішення в конкретній справі будуються на основоположних принципах, заснованих на суспільних цінностях та нормах. Суддя в тексті судового рішення обґрунтовує причини його прийняття, оскільки пояснення причин такого рішення є необхідним не тільки для особи, яка прогнала справу, але й для всіх зацікавлених осіб, урядових інституцій та громадськості.

Прикладом такої справи є рішення Чернівецького окружного адміністративного суду від 06.09.2018 р. у справі № 824/602/18-а, залишене без змін постановою Сьомого апеляційного адміністративного суду від 10.12.2018 р., яким позов гр. К. до Управління виконавчої дирекції Фонду соціального страхування України в Чернівецькій області задоволено частково.

Суть справи. Із позивачкою гр. К., яка зареєстрована фізичною особою – підприємцем (далі – ФОП) та є застрахованою особою в обов'язковому порядку (з 01.01.2016 р. платник єдиного розміру єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі – ЄСВ) на рівні 22 відсотків) стався нещасний випадок на робочому місці. Проте, гр. К. відмовили у страхових виплатах та наданні соціальних послуг, пов'язаних з нещасним випадком, внаслідок неузгодженості норм Законів України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23 вересня 1999 р. № 1105-XIV (далі – Закон № 1105) та «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 08 липня 2010 р. № 2464-VI (далі – Закон № 2464), в частині визначення категорії осіб, що підлягають обов'язковому та добровільному страхуванню.

Судова аргументація. Відповідно до ст. 46 Конституції України, громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Відповідно до Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, Закон № 1105-XIV визначає правові, фінансові та організаційні засади загальнообов'язкового державного соціального страхування, гарантії працюючих громадян щодо їх соціального захисту у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, вагітністю та пологами, від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, охорони життя та здоров'я.

До 01.01.2016 р., відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 35 Закону № 1105-XIV, як громадянин – суб'єкт підприємницької діяльності, гр. К. була добровільно застрахованою особою від нещасного випадку. Проте, Законом України від 24.12.2015 р. № 909 «Про внесення змін до Податкового кодексу та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році», яким внесено зміни до Закону № 2464 –VI, ФОП було виключено з переліку платників, які мали право добровільно сплачувати ЄСВ. Натомість, цими ж змінами законодавець встановив для даної категорії платників обов'язковість сплати ЄСВ.

Отже, починаючи з 01.01.2016 р. законодавчо встановлено єдиний розмір ЄСВ на рівні 22 відсотків для всіх платників ЄСВ, у тому числі для тих, які мали право на добровільну сплату ЄСВ (ч. 5 ст. 8 Закону № 2464).

Згідно із внесеними змінами, з 01.01.2016 р. ФОП, в тому числі ті, які обрали спрощену систему оподаткування, та особи, які провадять незалежну професійну діяльність, були виключені із переліку платників, які мали право на добровільну сплату ЄСВ (абз. 2 ч. 1 ст. 10 Закону № 2464-VI виключено).

З огляду на викладене, органи доходів і зборів в односторонньому порядку достроково розірвали укладені з ФОП, в тому числі тими, які обрали спрощену систему оподаткування, та особами, які провадять незалежну професійну діяльність, договори про добровільну участь у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування (далі – Договір), строк дії яких закінчувався в 2016 р., з обов'язковим повідомленням платників ЄСВ про підстави дострокового розірвання такого договору. Причина розірвання Договору – розірвано контролюючим органом у зв'язку із виникненням обставин, що не відповідають визначеним Законом № 2464-VI вимогам до осіб, які мають право брати добровільну участь у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування.

За заявами про добровільну участь в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, поданими ФОП, в тому числі тими, які обрали спрощену систему оподаткування, або особами, які провадять незалежну професійну діяльність, Договори в подальшому не уклалися. Останнім звітним періодом, за який вказані суб'єкти сплачували ЄСВ у розмірі та в строки, передбачені Договором, був грудень 2015 р.

Таким чином, з 01.01.2016 р. гр. К. була платником єдиного розміру ЄСВ на рівні 22 відсотків і як ФОП відносилася до категорії страхувальників на загальних підставах, отже мала право на матеріальне забезпечення та соціальні послуги відповідно до Закону 1105-XIV за умови сплати страхових внесків до Фонду.

За визначенням термінів, що вживаються в Законі № 1105-XIV, страхові внески – це кошти відрахувань на окремі види загальнообов'язкового державного соціального страхування, сплачені згідно із законодавством, що діяло до набрання чинності Законом України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування», кошти, що надходять від сплати ЄСВ (п. 11 ч. 1 ст. 1 Закону № 1105-XIV).

Правові та організаційні засади забезпечення збору та обліку ЄСВ, умови та порядок його нарахування і сплати визначає Закон № 2464-VI. За визначенням термінів, що вживаються у цьому Законі, ЄСВ – консолідований страховий внесок, збір якого здійснюється до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в обов'язковому порядку та на регулярній основі з метою забезпечення захисту у випадках, передбачених законодавством, прав застрахованих осіб на отримання страхових виплат (послуг) за діючими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування (п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону № 2464-VI).

Оскільки, відповідно до діючого законодавства ФОП зобов'язані сплачувати ЄСВ в обов'язковому порядку, то, відповідно, і мають право на отримання страхових виплат за рахунок коштів Фонду при настанні страхового випадку за умови підтвердження сплати ними ЄСВ в повному обсязі.

Отже, в розумінні п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону № 2464-VI, – гр. К. була застрахованою особою – тобто фізичною особою, яка відповідно до законодавства підлягала загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню і сплачувала у встановленому законом порядку ЄСВ. В цьому ж розумінні термін застрахована особа вживається в Законі № 1105-XIV (ч. 2 ст. 1).

За визначенням термінів, що вживаються в Законі України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (в редакції станом на 01.01.2017), страхові кошти – акумульовані страхові внески, суми від фінансових санкцій та інші надходження відповідно до законодавства для здійснення матеріального забезпечення,

страхових виплат та надання соціальних послуг згідно з цим Законом (п. 12 ч. 1 ст. 1). Джерелами формування коштів Фонду є страхові внески страхувальників та застрахованих осіб (ч. 1 ст. 11). Кошти Фонду використовуються на виплату страхових виплат та надання соціальних послуг (ч. 2 ст. 11). Кошти, що надходять до Фонду від сплати ЄСВ, повинні забезпечувати виплату застрахованим особам матеріального забезпечення та надання соціальних послуг, передбачених цим Законом (п. 1 ч. 1 ст. 12). Застрахована особа має право на отримання у разі настання страхового випадку матеріального забезпечення, страхових виплат та соціальних послуг, передбачених цим Законом (п. 2 ч. 1 ст. 16).

Таким чином, в положеннях Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (в редакції станом на 01.01.2017), що регулюють права, обов'язки та відповідальність застрахованих осіб, право на отримання в разі настання страхового випадку матеріального забезпечення, страхових виплат та соціальних послуг не ставиться в залежність від того в обов'язковому чи добровільному порядку особа була застрахованою.

В зв'язку із тим, що гр. К. була і є застрахованою особою, з 01.01.2016 р. нею сумлінно сплачувався і сплачується ЄСВ до Фонду, частина якого спрямовується на загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві, гр. К. вважала, що має право на соціальний захист, гарантований Конституцією України, оскільки нещасний випадок на виробництві спричинив тривалу втрату працездатності.

Зокрема, в рішенні суду першої інстанції [1] чітко зазначено положення ст.ст. 8, 19, 46 Конституції України, якими керувався суд при прийнятті рішення. Є посилання на ст. 22 Конституції України, яка закріплює положення про те, що права і свободи людини і громадянина, закріплені Конституцією, не є вичерпними, що означає, що конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані, а при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

Суд апеляційної інстанції в постанові [2] чітко звернув увагу на позицію Конституційного Суду, викладену в Рішенні від 11.10.2005 р. № 8-рп/2005, згідно якої зміст прав і свобод людини – це умови і засоби, які визначають матеріальні та духовні можливості людини, необхідні для задоволення потреб її існування і розвитку; обсяг прав людини – це кількісні показники відповідних можливостей, які характеризують його множинність, величину, інтенсивність і ступінь прояву та виражені у певних одиницях виміру; звуження змісту прав і свобод означає зменшення ознак, змістовних характеристик можливостей людини, які відображаються відповідними правами та свободами, тобто якісних характеристик права; звуження обсягу прав і свобод – це зменшення кола суб'єктів, розміру території, часу, розміру або кількості благ чи будь-яких інших кількісно вимірюваних показників використання прав і свобод, тобто їх кількісної характеристики (абз. 5, 6 п. 4 мотивувальної частини).

Разом з тим, Конституційний Суд в Рішенні від 28.04.2009 р. № 9-рп/2009, вказуючи на недопустимість звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод, закріплених у законах України, наголосив, що невиконання державою своїх соціальних зобов'язань призводить до порушення принципів соціальної, правової держави, ставить громадян у нерівні умови, підриває принцип довіри особи до держави (абз. 5 п. 5 мотивувальної частини). Оскільки положення ст. 22 Конституції України забороняють законодавцю погіршувати становище людини у суспільстві та закріплюють принцип недопущення звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод, то не можуть бути звужені не тільки конституційні, а й усі права та свободи, передбачені законами України (відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 92 Конституції України ці права та свободи так само, як і їх гарантії,

визначаються виключно законами України), та зміст і обсяг конституційних прав і свобод розкривається не тільки в Основному Законі України, а й в інших законах України.

Судом першої інстанції чітко було встановлено, а судом апеляційної інстанції перевірено та підтверджено, що фактично, при прийнятті постанови від 08.11.2017 р. № 1, посадовими особами Глибоцького відділення управління виконавчої дирекції Фонду соціального страхування України в Чернівецькій області конституційних положень не дотримано, порушено вказані норми Конституції України та допущено звуження змісту та обсягу права гр. К. на отримання страхових виплат та соціальних послуг у зв'язку із виробничою травмою як застрахованої особи в обов'язковому порядку.

Відзначимо, що положеннями ч. 2 ст. 6 КАС України визначено, що суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Застосування правила про пріоритет норми з найбільш сприятливим для особи тлумаченням може бути здійснене шляхом використання практики ЄСПЛ. З цього погляду показовим є остаточне рішення ЄСПЛ в справі «Щокін проти України» (URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_858), в якому Суд дійшов висновку про порушення прав заявника, гарантованих ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, по-перше, в зв'язку з тим, що відповідне національне законодавство не було чітким і узгодженим та, відповідно, не відповідало вимозі «якості» закону і не забезпечувало адекватність захисту від свавільного втручання у майнові права заявника; по-друге, національними органами не була дотримана вимога законодавства щодо застосування підходу, який був би найбільш сприятливим для заявника – платника податку (в даному випадку – платника ЄСВ), коли в його справі національне законодавство припускало неоднозначне трактування.

Зауважуємо, що Конституція України не встановлює пріоритету застосування того чи іншого закону, в тому числі залежно від предмета правового регулювання. Немає також закону України, який би регулював питання подолання колізії норм законів, що мають однакову юридичну силу.

Водночас, Конституційний Суд в п. 3 мотивувальної частини Рішення від 03.10.97 р. № 4-зп в справі про набуття чинності Конституцією України зазначив, що конкретна сфера суспільних відносин не може бути водночас врегульована однопредметними нормативними правовими актами однакової сили, які за змістом суперечать один одному. Звичайною є практика, коли наступний у часі акт містить пряме застереження щодо повного або часткового скасування попереднього. Загальновизнаним є й те, що з прийняттям нового акта, якщо інше не передбачено самим цим актом, автоматично скасовується однопредметний акт, який діяв у часі раніше.

З положень Закону № 1105 слідує, що цей Закон не може бути визнаний спеціальним, так як згідно ч. 1 ст. 2 цього Закону, – законодавство про соціальне страхування складається із Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, Кодексу законів про працю, цього Закону, інших законодавчих актів та прийнятих відповідно до них інших нормативно-правових актів. На це вказує, також, і взаємоузгодженість нормативних положень, прописаних в Законах № 1105 та № 2464-VI. Так, згідно ч. 2 ст. 1 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» терміни «застрахована особа», «страхувальники» та «роботодавці» вживаються у цьому Законі у значеннях, наведених в Законі України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування».

Закон № 2464-VI визначає застраховану особу – як фізичну особу, яка відповідно до законодавства підлягає загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню і сплачує (сплачувала) та/або за яку сплачується чи сплачувався у встановленому законом порядку єдиний внесок (п. 3 ч. 1 ст. 1).

Тобто, ці закони є однопредметними, врегульовують одні й ті ж питання, є складовими Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Враховуючи те, що останнім в часі є Закон України від 24 грудня 2015 р. № 909 «Про внесення змін до Податкового кодексу та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році» (яким внесено зміни до Закону № 2464-VI), – то пріоритетними в даному випадку є положення саме цього Закону та, відповідно, Закону № 2464-VI.

Право на виплати зі сфери соціального забезпечення було включено до змісту ст. 1 Першого протоколу до Конвенції вперше в рішенні ЄСПЛ від 16.12.1974 р. в справі Міллер проти Австрії (Miiller v. Austria. URL: <https://www.coe.int/en/web/cdcj/echr-case-law-updates>), де ЄСПЛ встановив принцип, згідно з яким обов'язок сплачувати внески у фонди соціального забезпечення може створити право власності на частку активів, які формуються відповідним чином. Позиція ЄСПЛ додатково підтверджена в рішенні Гайгузус проти Австрії від 16.09.1996 р. (Gaygusuz v. Austria), якщо особа робила внески у певні фонди, в тому числі пенсійні, то такі внески є часткою спільних коштів фонду, яка може бути визначена у будь-який момент, що, в свою чергу, може свідчити про виникнення у відповідної особи права власності.

За правовою позицією ЄСПЛ, право на соціальні виплати є майновим правом, передбаченим ст. 1 Першого протоколу Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, і зменшення розміру або припинення виплати належним чином встановленої соціальної допомоги може становити втручання у право власності (рішення в справі Хонякіна проти Грузії (Khoniakina v. Georgia), № 17767/08, п. 72 від 19 червня 2012 р.). Бездіяльність держави щодо прийняття нормативного акту, який визначає механізм реалізації прав та свобод громадян, закріплених в конституційних та інших актах, тримання громадян у невизначеності є невинуватим втручанням у права, передбачені ст. 1 Першого протоколу (рішення у справі Суханов та Ільченко проти України (Sukhanov and Ilchenko v. Ukraine), № 68385/10 та № 71378/10) від 26.09.2014 р. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a16).

Таким чином, на прикладі судової справи доведено, що ст. 22 Конституції України має основоположне значення для формування судової практики в справах щодо подолання неузгодженостей законодавчих актів та аргументації судових рішень.

Використані матеріали:

1. Рішення Чернівецького окружного адміністративного суду від 06.09.2018 р. у справі № 824/602/18-а. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76377378>. (дата звернення : 15.09.2019р.).

2. Постанова Сьомого апеляційного адміністративного суду від 10.12.2018 р. у справі № 824/602/18-а. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78624791> (дата звернення : 15.09.2019р.).

Піддубна Вікторія Федорівна

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права № 2
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(м. Харків, Україна)*

НОВАЦІЇ ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ВИЗНАННЯ ОСОБИ НЕДІЄЗДАТНОЮ

В Конституції України закріплюється положення про те, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Кожен має право будь-якими не забороненими законом